

PRZEBIEG I SKUTKI CZYSTKI POLITYCZNEJ W OKUPOWANEJ JAPONII

 <https://orcid.org/0000-0002-6129-6162>

Katarzyna Starecka

Uniwersytet Warszawski

ABSTRACT

THE POLITICAL PURGE IN OCCUPIED JAPAN: IMPLEMENTATION AND EFFECTS

The Allied forces in occupied Japan had two main tasks: to punish and eliminate from public life those found responsible for war crimes, and to democratise the country. One of the tools used to achieve these objectives was a large-scale political purge targeted against the pre-war military and political elite, members of nationalist organisations, employees of the state administration and media, educators and business leaders. The paper examines the rationale behind the purge organized between 1945 and 1952, the assumptions upon which it was based, procedures used and the effects that it had. The main focus is on the fate of political activists. It also presents the efforts to prepare the ground in parliament for a vote on a new, pacifist constitution and the way in which Cold War tensions changed the priorities of the US occupation and lead to the so-called red purge. Selected individual cases are analysed, including that of Hatoyama Ichirō whose removal from politics and subsequent conflict with Yoshida Shigeru had far reaching implications for the post-war political scene in Japan.

Keywords: purge, demilitarization, democratization, Constitution of Japan, Hatoyama Ichirō, Yoshida Shigeru, occupation, Cold War.

Słowa kluczowe: czystka, demilitaryzacja, demokratyzacja, Konstytucja Japonii, Hatoyama Ichirō, Yoshida Shigeru, okupacja, zimna wojna.

Podpisując akt kapitulacji, 2 września 1945 roku władze japońskie potwierdziły przyjęcie postanowień deklaracji poczdamskiej, w której państwa sojusznicze zapowiedziały „odsunięcie na zawsze od władzy i wpływów tych, którzy oszukiwali naród japoński i wciągnęli go na drogę walki o panowanie nad światem” (art. 6). Alianci podkreślali:

Nie dążymy do tego, aby Japończycy zostali ujarzmieni jako naród lub unicestwieni jako państwo, wszyscy jednak łącznie z tymi, którzy popełnili bestialskie okrucieństwa wobec naszych jeńców, muszą ponieść surową karę. Rząd japoński usunie wszelkie przeszkody dla rozwoju demokratycznych tendencji wśród narodu japońskiego (art. 10)¹.

Celem niniejszego artykułu jest prześledzenie założeń i przebiegu czystki realizowanej w latach 1945–1952 w stosunku do przedwojennej japońskiej elity wojskowej i politycznej, członków organizacji nacjonalistycznych, pracowników administracji państwowej, mediów, oświaty oraz środowisk gospodarczych, przy czym skoncentrowano się na losach działaczy politycznych. Stanowi on próbę odpowiedzi na pytanie, na ile działania władz okupacyjnych, *de facto* – amerykańskich, przy aktywnym wsparciu strony japońskiej, w zakresie eliminacji z życia publicznego osób o poglądach militarystycznych prowadzone były w sposób skuteczny i konsekwentny, a także – w jakim stopniu wpłynęły one na układ sił na scenie politycznej w powojennej Japonii.

KRYTERIA I PROCEDURY

Jednym z pierwszych zarządzeń Naczelnego Dowództwa Sił Sojuszniczych (SCAP) w okupowanej Japonii był nakaz aresztowania pod zarzutem popełnienia zbrodni wojennych ponad 40 czołowych polityków i dowódców wojskowych, wydany 11 września 1945 roku. Do stycznia 1946 roku Urząd Oskarżycielski Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu wskazał około 250 podejrzanych, w tym cesarza Hirohito. Jego osądzenia domagały się m.in. Chiny, ZSRR, Wielka Brytania, Australia i Nowa Zelandia. W Waszyngtonie zdania na ten temat były podzielone. Część ekspertów przekonywała, że cesarz może okazać się „niezwykle użytecznym instrumentem”, służącym nie tylko nakłonieniu Japończyków do kapitulacji, ale także zapewnieniu stabilnej sytuacji wewnętrznej oraz wprowadzeniu w tym kraju zmian oczekiwanych przez Narody Zjednoczone. Ostatecznie, wobec trudności związanych z zarządzaniem państwem o całkowicie odmiennej kulturze, a także by „osiągnąć zakładane cele przy minimalnym zaangażowaniu własnych sił i środków”, Amerykanie zdecydowali się posłużyć japońską machiną państwową².

Po przegranej wojnie japońskie władze wzmocniały wysiłki w celu ochrony „narodowej tożsamości” (*kokutai*), której trzon stanowił cesarz. W wywiadzie opublikowanym 4 października 1945 roku na łamach amerykańskiej gazety wojskowej „Stars and Stripes” ówczesny minister spraw wewnętrznych, Yamazaki Iwao³ stwierdził, że

---

¹ *Political Reorientation of Japan: September 1945 to September 1948*, t. 2, Washington 1949, s. 413.

² Więcej na ten temat: K. Starecka, *Geneza systemu cesarza-symbolu [w:] Z chryzantemą w herbie*, red. U. Mach-Bryson, A. Zalewska, Warszawa 2014, s. 49–92.

³ Występujące w tekście nazwiska japońskie zostały podane w tradycyjnej kolejności, tj. nazwisko poprzedza imię.

„wszystkie osoby domagające się zmian w strukturach politycznych, w szczególności zniesienia systemu cesarskiego, zostaną uznane za komunistów i aresztowane na mocy *Ustawy o utrzymaniu porządku publicznego*”⁴. Wywołało to natychmiastową reakcję sztabu okupacyjnego z generałem Douglasem MacArthurem na czele, który skierował do rządu Higashikuniego Naruhiko wytyczne w sprawie praw obywatelskich (SCAPIN 93). Nakazywano unieważnienie zarządzeń ograniczających swobodę myśli, słowa, wyznań oraz zgromadzeń, a także likwidację działającej od 1911 roku policji politycznej (Tokkō Keisatsu). Ponadto zażądano natychmiastowego uwolnienia blisko 3000 więźniów politycznych (głównie komunistów)⁵. W obawie, że wypełnienie tych zobowiązań utoruje drogę rewolucji, Higashikuni podał się do dymisji. 9 października premierem został Shidehara Kijūrō, były szef dyplomacji, który w latach 20. dał się poznać jako zwolennik pokojowej współpracy międzynarodowej. Sztab okupacyjny oczekiwał od Japończyków zdecydowanych działań na rzecz demilitaryzacji i demokratyzacji kraju, obejmujących m.in. przeprowadzenie rewizji Konstytucji z 1889 roku (tzw. Konstytucji Meiji) oraz gruntownej reformy oświaty, w tym lustracji nauczycieli⁶.

W listopadzie 1945 roku na gruzach Stowarzyszenia Wspierania Władzy Cesarskiej (Taisei Yokusankai) zaczęły odradzać się partie polityczne – Socjalistyczna Partia Japonii (Nihon Shakaitō; SPJ), utworzona na bazie dawnych formacji proletariackich, a także Japońska Partia Liberalna (Nihon Jiyūtō; JPL) i Japońska Partia Postępu (Nihon Shinpotō; JPP), które skupiły członków przedwojennych partii Seiyūkai i Minseitō. Konserwatyści postulowali zarówno konieczność ochrony *kokutai*, jak i reform w duchu demokracji. O ile jednak JPL deklarowała poparcie dla polityki demilitaryzacji, o tyle działacze JPP nie byli skłonni do tego rodzaju deklaracji, o czym świadczyło odrzucenie projektu rezolucji o odpowiedzialności wojennej deputowanych, zgłoszonego w początkach grudnia przez liberałów i socjalistów. Ostatecznie nie wskazano winnych, nie doszło też do rozwiązania parlamentu, zaapelowano jedynie do posłów – którzy przyzwolili na „bezkarność wojskowych i biurokratów” – o dokonanie „rachunku sumienia” i przystąpienie do budowania Nowej Japonii, a ponadto uchwalono dekret w sprawie dobrowolnego zrzeczenia się rang oraz zwrotu orderów przez osoby „poczuwające się do winy za wojnę”⁷. Po latach prześladowań na scenę polityczną wkraczała Komunistyczna Partia Japonii (Nihon Kyōsantō; KPJ), deklarująca poparcie dla amerykańskiej „odgórnej rewolucji”. Dla zdobycia większego poparcia w społeczeństwie plany obalenia monarchii odsunięto na dalszą przyszłość. Jednym z niewielu ugrupowań, niemającym przedwojennych korzeni była centrowa Japońska Partia Współpracy (Nihon Kyōdōtō; JPW), głosząca m.in. hasła budowania gospodarki opartej na spółdzielczości.

Zaplanowane na styczeń 1946 roku wybory do Izby Reprezentantów ostatecznie przełożono na kwiecień, Naczelne Dowództwo zaniepokoiły bowiem prognozy, że

⁴ Cyt. za: M. Ishikawa, J. Yamaguchi, *Sengo seijishi*, Tōkyō 2021, s. 10.

⁵ *Political Reorientation...*, t. 2, s. 463–465.

⁶ *Ibidem*, t. 2, s. 741.

⁷ *Gikai seidō nanajūnenshi*, t. 2, red. Shūgiin Sangiin, Tōkyō 1961, s. 1041–1044; *Kakurei 68-gō*, <https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=320M30000001068> [dostęp: 15 VII 2021 r.].

co najmniej 40% posłów ma szansę na przedłużenie kadencji. W tej sytuacji 4 stycznia sztab okupacyjny wydał nakaz rozwiązania organizacji wspierających politykę agresji, jak również tych, które utrudniałyby realizację okupacyjnych reform (do czego upoważniały go tajne instrukcje Połączonego Komitetu Szefów Sztabów: JCS-1380/15)⁸. Wstępnie wymieniono 27 takich ugrupowań (SCAPIN 548), w tym Stowarzyszenie Odnowy Wielkiej Japonii (Dai Nippon Isshinkai), Stowarzyszenie Ciemnego Oceanu (Gen'yōsha), Stowarzyszenie Czarnego Smoka (Kokuryūkai), Stowarzyszenie Wielkiej Azji Wschodniej (Daitōa Kyōkai)⁹. Jednocześnie ogłoszono wytyczne w sprawie wykluczenia z instytucji publicznych „osób niepożądanych” (SCAPIN 550).

Za takowe uznano:

- (A) zbrodniarzy wojennych,
- (B) zawodowych żołnierzy, personel Ministerstw Armii oraz Floty, funkcjonariuszy policji specjalnej, w tym żandarmerii Kenpeitai,
- (C) wpływowych działaczy organizacji ultra-nacjonalistycznych, terrorystycznych oraz tajnych stowarzyszeń patriotycznych,
- (D) kluczowych członków takich organizacji, jak Stowarzyszenie Wspierania Władzy Cesarskiej, Ugrupowania Politycznego Wielkiej Japonii (Dai Nihon Seijikai) oraz ich pochodnych,
- (E) dyrektorów instytucji finansowych, zaangażowanych w realizację koncepcji Strefy Wspólnego Dobrobytu Wielkiej Azji Wschodniej,
- (F) gubernatorów terytoriów okupowanych oraz
- (G) każdego, kto brał udział w zwalczaniu przeciwników wojskowego reżimu tudzież odegrał znaczącą rolę jako pracownik organów administracji rządowej w realizacji polityki agresji lub też aktywnie propagował – poprzez swoje wypowiedzi, słowo pisane, czy działania – koncepcje skrajnego nacjonalizmu i nakłaniał do napaści zbrojnej.

Postępowanie weryfikacyjne miało mieć charakter uproszczony. Osoby zajmujące stanowiska decyzyjne w instytucjach państwowych zobowiązano do wypełnienia kwestionariusza dotyczącego przebiegu kariery zawodowej, aktywności politycznej, treści przemówień i publikacji, członkostwa w organizacjach oraz funkcji pełnionych w latach 1931–1945. Jeżeli z ankiety wynikała przynależność do „niepożądanych struktur”, osoby te miały być automatycznie dyskwalifikowane. Za podanie fałszywych danych groziła kara do roku więzienia lub grzywny. Władze okupacyjne zastrzegły sobie jednak prawo do ingerencji w uzasadnionych sytuacjach, w tym odroczenia zakazu działalności w sektorze publicznym w przypadku osób zaangażowanych w realizację reform (jak np. demobilizacja sił zbrojnych)¹⁰.

W następnych dniach ze stanowisk zrezygnowało czterech ministrów, w tym szefowie resortów spraw wewnętrznych, Horikiri Zenjirō, oraz oświaty, Maeda Tamon. Premier Shidehara zwrócił się wówczas do szefa Sekcji Rządowej (GS), generała

⁸ *Political Reorientation...*, t. 2, s. 428–439.

⁹ *Ibidem*, s. 479–481.

¹⁰ *Ibidem*, s. 482–488.

Courtneya Whitneya, z nieoficjalną prośbą o doprecyzowanie zasięgu czystki. Zaproponował przy tym powołanie komisji, której zadaniem byłoby ustalanie w oparciu o wiarygodne dowody, czy usunięcie danej osoby z zajmowanego stanowiska rzeczywiście było konieczne, sugerując przyjęcie postępowania na drodze *quasi-sądowej*. Amerykanie obawiali się jednak wydłużenia procesu eliminowania osób odpowiedzialnych za politykę ekspansji, dlatego też oczekiwali sformułowania przez japoński rząd surowych rozporządzeń, wcielających w życie wytyczne MacArthura. Uzasadniając decyzję odmowną, Whitney podkreślił, że planowana czystka ma służyć nie tyle karze, co przede wszystkim prewencji¹¹.

Zadanie uściślenia zakresu poszczególnych kategorii i przeprowadzenia czystki powierzono komisji pod przewodnictwem sekretarza Kancelarii Premiera, Nara-hashiego Wataru¹². W związku z rozpoczynającą się kampanią wyborczą w pierwszej kolejności zapadły decyzje w sprawie kategorii C oraz D. 9 lutego władze Japonii ogłosiły listę 119 organizacji, podejmując się wyeliminowania ich członków z kierowniczych stanowisk w instytucjach publicznych. Podjęto również decyzję o powołaniu podkomisji, złożonej z urzędników MSW, z zadaniem zbadania przeszłości i zweryfikowania kwalifikacji kandydatów na deputowanych. 23 lutego działania te zyskały podstawę prawną w postaci edyktu cesarskiego (nr 101/1946)¹³. W następnym dniu wydano rozporządzenia w sprawie zakresu kategorii A, B i F, wsparte kolejnym edyktem cesarskim, datowanym na 28 lutego (nr 109/1946)¹⁴.

10 marca opublikowano wstępne ustalenia w sprawie pozostałych kategorii: E i G. Szczególnie ta ostatnia grupa stwarzała szerokie możliwości interpretacji. Zapowiedziano, że w sposób automatyczny podlegać jej będą członkowie władz realizujący politykę ekspansji w latach 1937–1945, w tym przewodniczący Tajnej Rady (Sūmitsuin), wszyscy ministrowie, szefowie Urzędu Planowania oraz Rada Informacji. Jednakże w przypadku wiceministrów czy wiceprzewodniczących takich instytucji, jak Biuro ds. Mandżurii (Taiman Jimukyoku) czy Rada ds. Rozwoju Azji (Kōain), jak również ambasadorów w Berlinie i Rzymie należało wskazać konkretne dowody winy. Do kategorii G zaliczono ponadto personel Ministerstwa Sprawiedliwości oraz funkcjonariuszy „policji myśli”, zajmujących się tępieniem wszelkich oznak krytyki władz, a ponadto „ludzi pióra lub artystów”, wydawców, członków obu izb parlamentu oraz przedsiębiorców, zatrudnionych w spółkach państwowych, którzy we wskazanym okresie propagowali militarystkę i treści nacjonalistyczne. Odnosiła się ona także do „posłów rekomendowanych” (*suisen giin*) przez rząd w 1942 roku (382 na 466 deputowanych)¹⁵.

W sztabie okupacyjnym można było zaobserwować zróżnicowane podejście do tego przedsięwzięcia. Pracownicy Sekcji Rządowej oraz Sekcji Informacji i Edukacji Cywilnej (CIE) uważali, że czystka powinna zatoczyć jak najszersze kręgi, co pozwoliłoby na przygotowanie odpowiedniego gruntu pod głosowanie w sprawie

¹¹ Ibidem, t. 1, s. 17–18.

¹² H. Masuda, *Kōshoku tsuihō. Sandai seiji pāji no kenkyū*, Tōkyō 1996, s. 68–79.

¹³ *Political Reorientation...*, t. 2, s. 491–493.

¹⁴ *Kanpō*, 28 II 1946 r., <https://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/2962244/1> [dostęp: 20 VII 2021 r.].

¹⁵ *Political Reorientation...*, t. 1, s. 18–23.

nowej Konstytucji. Z kolei służby wywiadowcze (Wydział G-2), skupione na ochronie porządku publicznego, podawały w wątpliwość zasadność usuwania z urzędów kompetentnych pracowników. Obawiano się oznak wrogości w stosunku do alianców, „chaosu i zamieszania społecznego”, a także dojścia do władzy komunistów¹⁶.

W początkach 1946 roku były szef dyplomacji Shigemitsu Mamoru, który w imieniu japońskiego rządu złożył podpis pod aktem kapitulacji, zanotował w swoim dzienniku: „Alianci nakazali odrzucić dotychczasowe idee i całkowicie wyeliminować starsze pokolenie polityków odpowiedzialnych za wojnę. Jest to warunek konieczny dla rozwoju demokracji i budowy nowej, niezagrażającej innym państwom Japonii”¹⁷. Zwracał jednak uwagę na „niedemokratyczny tryb” podejmowanych kroków i czuł rozgoryczenie, że metody przyjęte przez okupantów prowadzą do odsunięcia także i tych doświadczonych polityków oraz intelektualistów, którzy nie aprobowali posunięć militarystów, ale nie dysponowali dostateczną siłą, aby im się przeciwstawić. To, że Naczelne Dowództwo zjednało sobie przychyłność Japończyków, było, w jego opinii, namacalnym dowodem, że duża część społeczeństwa odnosiła się negatywnie do działań armii. Jak przekonywał:

Konieczność skorygowania błędnych posunięć politycznych popełnionych od czasów Odnowy Meiji [1868] oraz przeprowadzenia gruntownych reform w celu przystosowania się do nowej sytuacji międzynarodowej była odczuwana w Japonii już przed wojną. Wojnę Wielkiej Azji Wschodniej można uznać za swoisty etap w procesie zachodzących zmian. Okoliczności spowodowane przegraną, jak również bezwzględne rozporządzenia generała MacArthura były dla Japonii jedynie bodźcem do szybszego zrzućcia starej skorupy¹⁸.

Shigemitsu zauważał duże różnice w sposobie myślenia, dzielące japońskich polityków oraz władze okupacyjne. Przestrzegał, że osłabienie sił prawicowych spowodowane czystką może doprowadzić do przejęcia władzy przez lewicę. Komuniści, którzy po wojnie kreowali się na bohaterów, byli w jego opinii w dużym stopniu za nią odpowiedzialni. Oskarżał ich o to, że prowokowali działania militarystów i przyczynili się do wybuchu konfliktu chińskiego oraz wojny ze Stanami Zjednoczonymi, licząc, że chaos wojenny stworzy dogodne warunki dla rewolucji. Jak podkreślał, głód, zahamowanie produkcji, inflacja, zamieszki wśród robotników, dyskusje na temat zasadności utrzymania systemu cesarskiego i inne problemy zaistniałe po wojnie tylko przybliżały komunistów do celu¹⁹.

CZYSTKA WŚRÓD PARLAMENTARZYSTÓW

W połowie lutego 1946 roku z kluczowych funkcji w JPP zrezygnowali m.in. jej przewodniczący, Machida Chūji oraz sekretarz generalny, Tsurumi Yūsuke. Czystką

¹⁶ Ibidem, t. 1, s. 8.

¹⁷ *Zoku Shigemitsu Mamoru shuki*, red. Y. Watanabe, T. Itō, Tōkyō 1988, s. 387–388.

¹⁸ *Political Reorientation...*, t. 2, s. 391.

¹⁹ Ibidem, t. 2, s. 396–398.

zagrożonych było 260 na 274 deputowanych z ramienia tej partii. W przypadku JPL podlegało jej 30 na 43 posłów, także JPW doznała znacznego odsiewu członków (21 na 23 posłów)²⁰. Socjalistów, którzy po ogłoszeniu pierwszych dyrektyw nie obawiali się drastycznych zmian kadrowych, zaskoczyła „nadinterpretacja” zarządzeń MacArthura ze strony rodzimych władz. Spowodowała ona odsunięcie członków prawego skrzydła i frakcji centrowych, głównie ze względu na ich przynależność do przedwojennej Socjalistycznej Partii Mas (Shakai Taishūtō). Spośród 17 deputowanych z ramienia SPJ zdyskwalifikowano 10, w tym jej współzałożyciela Kawakamiego Jōtarō, co doprowadziło do wzmocnienia wpływów lewego skrzydła²¹. Czystka ominęła jedynie KPJ. Ogółem wyeliminowano 83% deputowanych w Izbie Reprezentantów. Kurczył się też skład Izby Arystokratów (Parów), liczącej w tym czasie około 370 członków. 22 z nich aresztowano jako podejrzanych o zbrodnie wojenne, a ponad 50 osób zrezygnowało z mandatu lub postanowiło przejść na emeryturę, spodziewając się odwołania. Wprawdzie w marcu rząd Japonii powołał 30 nowych członków, jednak Naczelne Dowództwo wstrzymało te nominacje do czasu zweryfikowania dotychczasowej działalności zgłoszonych osób²². W gabinecie Shidehary, oprócz samego premiera, na stanowiskach utrzymali się jedynie ministrowie spraw zagranicznych (Yoshida Shigeru) oraz opieki społecznej (Ashida Hitoshi).

W kwietniowych wyborach do izby niższej największą liczbę mandatów uzyskała JPL (30%), w dalszej kolejności uplasowały się: JPP (20%), SPJ (19%), JPW (3%) i KPJ (1%). Po raz pierwszy prawo głosu przyznano kobietom i aż 39 kobiet uzyskało mandat poselski. Frekwencja wyborcza wyniosła 67%²³. Rezultat ten satysfakcjonował MacArthura, który jak wynika z relacji jego doradcy, Johna K. Emmersona, gotów był rozwiązać parlament, gdyby okazało się, że skrajna lewica bądź prawica zdobyły zbyt duże wpływy²⁴. Jednakże nie doszło do wyłonienia zdecydowanego zwycięzcy, a katastrofalna sytuacja gospodarcza oraz klęska głodu wywołały masowe protesty społeczne. Jak wspominał Yoshida, w tych dniach „Japonię zatopiło morze czerwonych sztandarów”, wokół słyhać było rewolucyjne pieśni, a także hasła „najpierw żywność, potem Konstytucja”²⁵. Po nieudanych próbach sformowania nowego gabinetu, pomimo objęcia funkcji przewodniczącego JPP, Shidehara rekomendował cesarzowi na swojego następcę lidera JPL, Hatoyamę Ichirō, jednakże w dniu odebrania nominacji polityk ten decyzją sztabu MacArthura zmuszony został do wycofania się z działalności na forum publicznym. W tej sytuacji z propozycją dołączenia do partii i dokończenia misji sformowania rządu Hatoyama zwrócił się do Yoshidy. 22 maja Yoshida stanął na czele koalicji JPL-JPP, zachowując przy tym tekę ministra spraw zagranicznych.

²⁰ H. Masuda, *Seijika tsuihō*, Tōkyō 2001, s. 278–303.

²¹ H. Baerwald, *The Purge of Japanese Leaders under Occupation*, Berkeley 1959, s. 86–87.

²² *Political Reorientation...*, t. 1, s. 24–25.

²³ *Kokusei senkyo to seitō seiji*, red. M. Soma, Tōkyō 1977, s. 5–10.

²⁴ T. Nishi, *Unconditional Democracy: Education and Policy in Occupied Japan, 1945–1952*, Stanford 1982, s. 57.

²⁵ S. Yoshida, *The Yoshida memories*, London 1961, s. 75.

W początkach maja 1946 roku obrady rozpoczął Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Tokio. Na ławie oskarżonych zasiadło 28 przywódców, w tym premier i minister wojsk lądowych, generał Tōjō Hideki (1941–1944), cesarski doradca Kido Kōichi, a także Shigemitsu. Polityk ten, pełniąc w latach 30. funkcję przedstawiciela dyplomatycznego w randze ministra akredytowanego w Chinach (1931–1932), następnie wiceministra spraw zagranicznych (1933–1936), ambasadora w ZSRR (1936–1938), a później w Wielkiej Brytanii (1938–1941), optował za współpracą z Brytyjczykami oraz Amerykanami i krytycznie oceniał Pakt Trzech. Po wybuchu wojny na Pacyfiku został ambasadorem Japonii w Nankinie (siedzibie marionetkowego rządu Wang Jingweia), natomiast w kwietniu 1943 roku awansował na stanowisko ministra spraw zagranicznych, które piastował przez dwa lata. Shigemitsu dążył do zakończenia wojny, przekonując m.in., że sukces projektu Strefy Wspólnego Dobrobytu uwarunkowany był równoprawnym podejściem do Chin i innych krajów azjatyckich. Główny oskarżyciel Trybunału, Joseph Keenan, zapewniał po latach, że uczynił wszystko, co możliwe, aby nie dopuścić do postawienia Shigemitsu przed sądem. Także MacArthur nie widział potrzeby jego osądzenia²⁶. Domagali się tego Rosjanie, co prawdopodobnie związane było z bardzo krytycznym nastawieniem do ideologii komunistycznej, manifestowanym przez niego podczas służby dyplomatycznej w Moskwie.

W połowie maja doprecyzowano kategorię G. Ze stanowisk w instytucjach publicznych mieli być usunięci praktycznie wszyscy urzędnicy państwowi, deputowani, „ludzie pióra”, wydawcy oraz przedsiębiorcy, którzy uczestniczyli w podżeganiu do wojny, wspierali dyktaturę, realizowali politykę ekonomicznego wyzysku podbitych terytoriów, a ponadto byli zaangażowani w wojenną mobilizację narodu i inne projekty służące celom wojennym. Poza tym komisja Narahashiego powtórnie przyrzekała się życiorysom nowo wybranych posłów. W efekcie z mandatów zrezygnować musiało ośmiu polityków, w tym sekretarz generalny JPL, Kōno Ichirō, oraz szef komitetu wykonawczego tej partii, kandydat na marszałka Miki Bukichi (bliscy współpracownicy Hatoyamy), jak również członkowie JPP (Tanaka Mitsugi oraz Satsuma Yuji) i SPJ (Kōno Mitsuru)²⁷. Pod koniec czerwca utworzono nową komisję z zadaniem prześwietlenia kariery osób zajmujących wysokie stanowiska w instytucjach państwowych, poczynając od członków Tajnej Rady, poprzez urzędników władz centralnych w randze *chokunin* (mianowanych przez cesarza), gubernatorów prefektur, sędziów Sądu Najwyższego i sądów okręgowych, prezesów kluczowych banków, w tym Banku Japońskiego, rektorów uniwersytetów i wszelkich placówek oświatowych podległych Ministerstwu Edukacji. Na jej czele stanął specjalista prawa konstytucyjnego, Minobe Tatsukichi.

W tym czasie do parlamentu wpłynął projekt nowej Konstytucji. Chociaż sformułowanie ustawy zasadniczej powierzono początkowo stronie japońskiej, ze względu na niewielki zakres proponowanych reform w lutym 1946 roku MacArthur zlecił to zadanie własnemu personelowi. Obawiał się bowiem, że przewlekanie prac w tej

²⁶ *Zoku Shigemitsu...*, s. 589–590.

²⁷ *Political Reorientation...*, t. 1, s. 27–28.

dziedzinie skłoni do interwencji Komisji ds. Dalekiego Wschodu (FEC) i zniweczy plany utrzymania systemu cesarskiego. Poza kwestią władzy cesarza, który zgodnie z powojenną Konstytucją miał zachować jedynie funkcje ceremonialno-reprezentacyjne jako „symbol państwa i jedności narodu”, najwięcej emocji budził 9. artykuł, w myśl którego Japonia „na zawsze wyrzekła się wojny”. *Konstytucja Japonii* została ogłoszona przez cesarza Hirohito 3 listopada 1946 roku. Weszła w życie pół roku później.

DRUGA FALA

W opinii generała Whitneya „dla ukształtowania prawdziwie demokratycznego społeczeństwa rozszerzenie czystki na urzędy niższego szczebla było pod wieloma względami o wiele bardziej celowe niż dalsze eliminowanie elit, gdyż to właśnie pracownicy niższych struktur władzy byli zaangażowani w indoktrynowanie narodu i obsługę maszyny wojennej”²⁸. Jesienią 1946 roku pod presją sztabu okupacyjnego japońscy urzędnicy przystąpili do opracowania planu czystki w administracji terenowej, podając jednak w wątpliwość konieczność tego rodzaju działań. W oficjalnym liście do MacArthura Yoshida stwierdzał, że „ustanowienie reżimu wojskowego w Japonii było dziełem klikki dowódców wojskowych, członków rządu, skrajnej prawicy oraz niektórych przedstawicieli *zaibatsu*”. W jego opinii część kierownictwa Stowarzyszenia Wspierania Władzy Cesarskiej była odpowiedzialna za „omotanie narodu”, ale lokalnych działaczy nie łączyła z nimi ani wspólnota poglądów, ani powiązania osobowe. Rozciągnięcie zakazu pełnienia funkcji publicznych na krewnych (na okres 10 lat; do trzeciego stopnia pokrewieństwa) porównywał do systemu odpowiedzialności zbiorowej „stosowanego wieki temu w Chinach”. Przestrzegał, że o ile naród japoński nie będzie przekonany o słuszności działań podejmowanych przez władze okupacyjne i rząd własnego kraju, zakładane cele będą trudne do osiągnięcia. MacArthur zapewniał, że „głównym celem czystki we władzach terenowych jest stworzenie możliwości wyboru nowych przedstawicieli”²⁹.

Czwartego stycznia 1947 roku japońskie władze ogłosiły nowelizację zarządzeń w sprawie czystki wspartą kolejnymi edyktami cesarskimi (nr 1-4/1947)³⁰. Wprawdzie we wstępnych założeniach polityki okupacyjnej sformułowanych w Waszyngtonie nie było mowy o eliminowaniu z życia publicznego przedstawicieli mediów, druga fala czystki miała w dużym stopniu uderzyć w kierownictwo instytucji informacyjnych, wydawców, producentów filmowych i teatralnych, pisarzy i publicystów, zaangażowanych w szerzenie propagandy wojennej³¹. Liczba organizacji wskazanych do likwidacji wzrosła w tym czasie do 147. Czystka została rozciągnięta również

²⁸ Ibidem, t. 1, s. 31–32.

²⁹ Ibidem, t. 2, s. 496–498.

³⁰ *Kanpō*, 4 I 1947 r., <https://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/2962504/4> [dostęp: 20 VII 2021 r.].

³¹ H. Baerwald, op. cit., s. 37–40.

na liderów oddziałów terenowych. Przystąpiono także do skontrolowania osób na kierowniczych stanowiskach w instytucjach finansowych i przedsiębiorstwach (o kapitale przekraczającym 100 mln jenów)³². Wprowadzono przy tym rozróżnienie na stanowiska „kluczowe” i „zwykłe”, co pozwalało czasowo zachować kadrę, bez której funkcjonowanie wielu instytucji i przedsiębiorstw byłoby niemożliwe. Osoby pełniące „kluczowe” funkcje były zobowiązane (pod groźbą kary więzienia) do wycofania się z życia publicznego w ciągu 20 do 30 dni od otrzymania decyzji w tej sprawie, nie mogły też wyznaczać swoich następców wśród członków rodziny ani pełnić funkcji doradców. Rozszerzenie zasięgu czystki zrodziło konieczność rozbudowania struktur, zajmujących się weryfikacją kadr. W tym celu utworzono Centralną Komisję Kwalifikacyjną ds. Urzędów Publicznych z siedzibą w Tokio, 46 komisji prefekturalnych oraz 118 komisji miejskich.

Spodziewając się dalszego odsiewu członków, tym razem na szczeblu terenowym, część kierownictwa JPP, nastawiona niechętnie do Shidehary, postanowiła zmodyfikować program, czego efektem było utworzenie w marcu 1947 roku Partii Demokratycznej (Minshutō; PD). Jej przewodniczenie objął Ashida Hitoshi, który z powodu krytycznej oceny działań Yoshidy zdecydował się opuścić JPL. Czystka uderzała także w członków gabinetu Yoshidy. Nieprzejednana postawa Yoshidy wobec środowisk robotniczych, protestujących od miesiąca z powodu braku żywności, niskich płac i redukcji zatrudnienia, doprowadziła w tym czasie do zaostrzenia napięć społecznych i ostatecznie interwencji ze strony MacArthura, który zakazał organizacji strajku generalnego pracowników sfery budżetowej (z udziałem ok. 2,6 mln osób) zapowiedzianego na 1 lutego 1947 roku. Decyzja ta kłóciła się z początkowymi wytycznymi Naczelnego Dowództwa zakładającymi promowanie ruchu związkowego.

Kolejne tygodnie upłynęły w Japonii pod znakiem przygotowań do wyborów samorządowych zaplanowanych na kwiecień. Najnowsze rozporządzenia wprowadzały m.in. zakaz kandydowania burmistrzów, naczelników gmin i ich zastępców, którzy objęli te stanowiska przed 1 września 1945 roku. W tym samym miesiącu odbyły się pierwsze wybory do Izby Radców. Najwięcej mandatów zdobyli posłowie niezależni. Na drugiej pozycji uplasowali się socjaliści. W celu złagodzenia nastrojów społecznych na koniec kwietnia zarządzono ponadto przedterminowe wybory do Izby Reprezentantów. I w tym przypadku partia socjalistyczna wyprzedziła pozostałe ugrupowania, zdobywając 31% mandatów. Mimo uzyskania przez JPL 28% miejsc, Yoshida nie zdecydował się na współpracę z lewicą. Ostatecznie sformowany został rząd koalicyjny z udziałem SPJ, PD oraz Partii Współpracy Narodowej (Kokumin Kyōdōtō; wcześniej JPW), na czele którego stanął socjalista, Katayama Tetsu. Próby rozwiązania trudności gospodarczych, mimo udziału polityków lewicy, nie przyniosły jednak spodziewanych rezultatów, tak więc w marcu 1948 roku Katayamę zastąpił lider PD – Ashida. Shidehara, wraz z popierającymi go 30 członkami PD, przystąpił wówczas do ugrupowania Yoshidy (w latach 1948–1950 pod nazwą Partia Demokratyczno-Liberalna).

---

³² *Political Reorientation...*, t. 1, s. 33–36.

Ogółem w latach 1946–1948 w instytucjach publicznych przeprowadzono weryfikację 717 415 osób, spośród których z urzędów usunięto 201 815, przy czym 79,6% objętych czystką stanowili wojskowi, 16,5% – zawodowi politycy, 1,6% – ultranacjoniści, 0,9% – finansiści i przemysłowcy, biurokraci – 0,9%, pracownicy agencji informacyjno-propagandowych – 0,5%³³. 67% urzędników stanowili pracownicy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (zlikwidowanego w grudniu 1947 roku), eliminowani w większości z powodu przynależności do Stowarzyszenia Sztuk Walki Wielkiej Japonii (Dai Nihon Butokukai)³⁴.

W porównaniu z Niemcami Zachodnimi, gdzie denazyfikacja dosięgła co najmniej 2,5% populacji, w Japonii czystka objęła ostatecznie zaledwie 0,29% ludności³⁵. Mniejszy zasięg czystki wynikał m.in. z faktu, że w Japonii nie doszło do powstania monopartii na kształt NSDAP, kontrolującej cały aparat państwowy. Poza tym społeczeństwo uznane zostało do pewnego stopnia także za ofiarę decyzji i działań podejmowanych przez militarystów. Oprócz zakazu zajmowania stanowisk publicznych w Japonii nie wprowadzono sankcji w postaci konfiskaty mienia, grzywny, pozbawienia praw obywatelskich, internowania czy wysyłki do obozów pracy (co w przypadku sowieckiej strefy okupacyjnej skutkowało śmiercią ponad 44 000, tj. jednej trzeciej niemieckich więźniów)³⁶. W Związku Radzieckim, jak również Australii i Nowej Zelandii uważano, że Amerykanie podeszli do kwestii oczyszczenia japońskiego społeczeństwa z militarystów zbyt pobłażliwie. Przedstawiciel ZSRR w Radzie Sojuszniczej (ACJ), generał Kuźma N. Dieriewianko, domagał się wykluczenia z japońskiej sceny politycznej także ugrupowań centrowych, z socjalistami włącznie³⁷. Z kolei w opinii amerykańskiego sowietologa, autora doktryny powstrzymywania komunizmu, George’a Kennana, czystka, jak również wiele innych posunięć sztabu okupacyjnego spowodowały duży zamęt i destabilizację:

Eliminowanie na oślep jednostek w ramach rozmaitych kategorii przypominało praktyki totalitarne i kolidowało z zapisami nowej Konstytucji dotyczącymi praw obywatelskich, które Amerykanie sami Japończykom narzucili. Podchodząc do sprawy racjonalnie, wiele z tych osób trudno było uznać za propagatorów militarystów, a jedynym ich przewinieniem okazywało się służyć ojczyźnie w warunkach wojny. Postaci kluczowe dla konstruktywnego rozwoju japońskiego społeczeństwa skierowano w ten sposób do podziemia. Naciski wywierane na tym polu mogły w pewnym momencie przynieść bardzo niezdrowe efekty. Szczególnie dziwne i niefortunne było to, w jak dużym stopniu czystka ta uderzyła w osoby, znane przed wojną z przyjaznego nastawienia do Stanów Zjednoczonych³⁸.

---

³³ Ibidem, t. 2, s. 553–564.

³⁴ Ibidem, t. 1, s. 67–72.

³⁵ J. Montgomery, *Forced to Be Free: The Artificial Revolution of Germany and Japan*, Chicago 1957, s. 26–27.

³⁶ B. Greiner, *Suppressed Terror: History and Perception of Soviet Special Camps in Germany*, Lanham 2014, s. 10–11.

³⁷ E. Takemae, *Allied Occupation of Japan*, New York 2003, s. 269.

³⁸ G.F. Kennan, *Memoirs, 1925–1950*, Boston 1967, s. 389–390.

PRZYPADKI INDYWIDUALNE

Skutki czystki nie mogły być mierzone wyłącznie liczbą eliminowanych osób, o czym dobitnie świadczył kazus Hatoyamy Ichirō. Decyzja o jego wykluczeniu zapadła w trybie nadzwyczajnym, tj. w oparciu o oddzielną dyrektywę Naczelnego Dowództwa, 4 maja 1946 roku, dosłownie na kilka godzin przed nominacją na stanowisko premiera. W rozporządzeniu SCAPIN 919 (opatrzonym wsteczną datą) stwierdzono, że w latach 1927–1929, jako szef Kancelarii Premiera Tanaki Giichiego był „siłą rzeczy” współodpowiedzialny za wprowadzenie poprawek do ustawy o porządku publicznym, która doprowadziła do słamszenia opozycji wobec militarystycznego reżimu. Zarzucono mu, że w latach 1931–1934 jako minister oświaty przyczynił się do usunięcia ze szkół wielu wykładowców podejrzanych o szerzenie „niebezpiecznych myśli”. Przytaczano wypowiedzi, takie jak: „dobrze byłoby skorzystać z metod kontroli robotników stosowanych w hitlerowskich Niemczech” jako dowód braku poszanowania dla zasad demokracji. Przypomniano również, że podczas kampanii wyborczej do parlamentu w 1942 roku utrzymywał, iż „prawdziwą przyczyną wybuchu tzw. incydentów w Chinach były nastroje antyjapońskie podżegane przez Anglię i Amerykę”. Stwierdzano, że „jedynie pozorował poglądy antimilitarystyczne”. Jak konkludowano, „identyfikowanie się z polityką podboju świata zainicjowaną przez rząd Tanaki – niezależnie od tego, czy było autentyczne, czy też wynikało z oportunistu – czyniło Hatoyamę jednym z tych, którzy oszukali naród japoński i sprowadzili na drogę militaryzmu prowadzącą do klęski”³⁹.

Pismo wręczone Hatoyamie nie zostało przetłumaczone na język japoński, nie zawierało poza tym sygnatury MacArthura, co świadczyło o pospiesznym trybie postępowania. Hatoyama odnotował w swoim dzienniku: „Treść tej dyrektywy była zaskakująca. Zostałem pozbawiony mandatu poselskiego, który piastowałem od 30 lat, a także możliwości sformowania gabinetu, nie mając szans na jakąkolwiek obronę”⁴⁰. Jak przyznali w późniejszych latach pracownicy Sekcji Rządowej, Hans Baerwald oraz Harry E. Wildes, argumentacja przedstawiona w tym rozporządzeniu była „słaba” i „irrelewantna”⁴¹. Nie uwzględniono np. faktu, że we władzach coraz bardziej dominowali militaryści i w gabinecie Tanaki Hatoyama właściwie nie był dopuszczany do narad rządowych. W 1933 roku odmówił on zwolnienia profesora Uniwersytetu Kiotyjskiego, Takikawy Yukiokiego, a decyzję w tej sprawie zatwierdził dopiero pod presją gabinetu. Poza tym nie „zapoczątkowała ona kampanii duchowej mobilizacji, która doprowadziła Japonię do wojny”, bowiem represjonowanie komunistów rozpoczęło się, zanim Hatoyama został ministrem edukacji. W początkach lat 40., gdy premier Konoe Fumimaro wzywał do zaprowadzenia „nowego porządku w Azji”, odmówił członkostwa w Sojuszu Parlamentarzystów Wspierających Rządu Cesarskie (Yokusan Giin Dōmei), postulując m.in. uszczuplenie budżetu tej

³⁹ *Political Reorientation...*, t. 2, s. 494–495.

⁴⁰ *Hatoyama Ichirō – Kaoru nikki*, t. 1, red. T. Itō, Y. Suetake, Tōkyō 1999, s. 440.

⁴¹ H. Baerwald, op. cit., s. 21–24; H.E. Wildes, *Typhoon in Tokyo: The Occupation and Its Aftermath*, New York 1954, s. 58.

organizacji. Był przeciwny Paktowi Trzech, zaś w 1941 roku znalazł się w grupie Dōkōkai, krytykującej rządu Tōjō. Uważany był za liberała i bliżej mu było do wzorców brytyjskich i amerykańskich niż niemieckich. „Pozowanie” na przeciwnika militarysty nie było w tym czasie ani bezpieczne, ani korzystne dla kariery politycznej. W 1942 roku startował w wyborach jako kandydat niezależny, głosząc m.in. hasła ochrony rządów konstytucyjnych, a z drugiej strony – krytykując „miękką” dyplomację (w wydaniu Shidehary). Ten ostatni postulat nie dziwił, biorąc pod uwagę, że przez cały czas Hatoyama musiał mierzyć się z cenzurą wojskowego rządu⁴².

W rzeczywistości większy wpływ na odsunięcie tego polityka mogła mieć wypowiedź Hatoyamy zacytowana w dzienniku „Asahi” 15 września 1945 roku, potępiającego zrzućenie bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki, otwarcie wskazującego na zbrodnię ludobójstwa, porównywalną do uśmiercania ludzi w komorach gazowych⁴³. Kilka dni później władze okupacyjne wprowadziły przepisy umożliwiające blokowanie tego rodzaju krytyki w radiu i prasie. Na tym etapie nie uznano jednak Hatoyamy za *persona non grata* i mógł on kontynuować działania zmierzające do utworzenia nowej partii (JPL), bowiem „jego kartoteka była zasadniczo czysta”⁴⁴. Z drugiej strony Hatoyama stał się obiektem ataków prasy lewicowej, zarzucał bowiem japońskim komunistom, że „w odróżnieniu od działaczy amerykańskich czy brytyjskich byli agentami opłacanymi przez obce mocarstwo”. Wskazywał też na niebezpieczeństwo wybuchu w Japonii rewolucji – łatwiejszej do zainicjowania w warunkach głodu i biedy. Zdziętkowanemu czystką środowisku konserwatystów zalecał konsolidację. Pod koniec lutego 1946 roku wysunął propozycję utworzenia ligi antykomunistycznej, a ponadto – niewielkich oddziałów samoobrony w celu uchronienia kraju przed przejściem władzy przez skrajną lewicę, co nie było jego zdaniem nierealne, biorąc pod uwagę, jak łatwo kraj ten zawojowała ultrapravica. Przekonywał, że największe szanse na wprowadzenie w Japonii prawdziwej demokracji stwarzały siły umiarkowanej prawicy. Tego rodzaju poglądy nie spotkały się z przychylnym odbiorem nie tylko ze strony KPJ, ale także rzeczników „nowego ładu”, skupionych w Sekcji Rządowej, z Charlesem Kadesem na czele, krytykowanie partii komunistycznej podważało bowiem autorytet władz okupacyjnych, które ją zalegalizowały. Postanowiono wówczas powtórnie przyjrzeć się przeszłości Hatoyamy. Do działań służących zdyskredytowaniu tego polityka przystąpił współpracujący z Kadesem, lewicujący korespondent „Chicago Sun”, Mark Gayn.

W początkach kwietnia 1946 roku, podczas przyjęcia zorganizowanego po konferencji prasowej, na której prezentowane były programy partii startujących w wyborach, Hatoyama wzięty został w krzyżowy ogień pytań. Bazowano na odkurzonej z wojennego pyłu książce *Sekai no kao* (Oblicze świata) z 1938 roku, której fragmenty rozprowadzono wśród zagranicznych dziennikarzy. Zawierała ona refleksje z podróży po stolicach europejskich, jaką Hatoyama odbył w roli specjalnego wysłannika rządu Konoe po wybuchu konfliktu japońsko-chińskiego. Zarzucono mu

⁴² T. Itō, *Jiyūshugisha Hatoyama Ichirō*, „Nenpō. Kindai Nihon Kenkyū” 1982, nr 4, s. 51–81.

⁴³ I. Hatoyama, *Hatoyama Ichirō kaikoroku*, Tōkyō 1957, s. 49–51.

⁴⁴ H.E. Wildes, op. cit., s. 59–60; H. Masuda, *Kōshoku tsuihō*, op. cit., s. 25–66.

m.in. wychwalanie Hitlera i Mussoliniego i zapytywano, czy podtrzymuje pogląd, że „duch hitleryzmu i duch japońskiego *bushidō* są sobie pokrewne i że Japonia powinna ‘ściśle naśladować’ hitlerowskie metody rozwiązywania zagadnień pracy”? Gayn z satysfakcją zauważał, że „im bardziej natarczywe stawały się pytania, tym bardziej Hatoyama tracił kontenans. Zrazu twierdził, że niczego nie może sobie przypomnieć. Potem, gdy pokazaliśmy mu cytaty, powiedział, że w swojej książce kłamał”⁴⁵. „Polowanie” trwało ponad 5 godzin, przy czym opierano się na tekście przetłumaczonym na język angielski, zaś Hatoyama nie władał tym językiem na tyle dobrze, by móc odeprzeć zarzuty⁴⁶.

Powyższy materiał posłużył jako podstawa do oskarżenia Hatoyamy o faszyzm. W rzeczywistości stwierdzenia zawarte w tej publikacji znacznie odbiegały od oryginalnej wersji dziennika ze wspomnianej podróży, za co odpowiedzialny był dziennikarz Yamaura Kan’ichi, który przez wiele lat redagował dla Hatoyamy teksty przemówień i wielokrotnie nagiął zawarte w nich treści, starając się przedrzeć przez sito cenzury. Hatoyama dostrzegał wprawdzie pewne zalety rozwiązań wprowadzonych przez nazistowskie Niemcy, podziwiał jednak głównie jakość dróg oraz niemiecką pracowitość. Szukał sposobów na zminimalizowanie konfliktów klasowych, jednak nie wychwalał systemu totalitarnego. Uważał, że Niemców „ogarnęło szaleństwo”⁴⁷. Wspomniane zapiski sporządzał na użytek własny. Inicjatywę ich opublikowania wysunął Yamaura, który zresztą zaznaczył, że „za treści zawarte w książce odpowiada wyłącznie redaktor”. Hatoyama nie wskazał go jednak jako winnego. Jak podsumował to zdarzenie historyk, Kojima Noboru, spotkanie w Klubie Prasowym nosiło znamiona impeachmentu, i dodał: „nie tylko personel Naczelnego Dowództwa, ale także amerykańscy dziennikarze, wiedzeni idealistycznym zamiarem zreformowania Japonii przyjmowali rolę prokuratorów, pogrążając politykę i społeczeństwo tego kraju w chaosie”⁴⁸. *Nota bene* kilka miesięcy później Gayna uznano za „osobę niebezpieczną” i wydalono z Japonii.

Wprawdzie, jak już wspomniano, JPL odniosła w pierwszych powojennych wyborach zwycięstwo, jednak Shidehara zwlekał z rekomendowaniem jej lidera na stanowisko premiera, proponując mu jedynie funkcję ministra bez teki. Przyczyn takiego podejścia należy szukać w różnicach poglądów oraz konflikcie obu polityków, sięgającym okresu przedwojennego. Trudne położenie Hatoyamy postanowiła wykorzystać JPP, ustanawiając Shideharę swoim przewodniczącym i zapraszając do koalicji socjalistów oraz niezależnych deputowanych. W tej sytuacji JPL, JPW, KPJ, a także część członków JPS przegłosowała rezolucję nakłaniającą Shideharę do natychmiastowej rezygnacji. Stanowisko deputowanych, reprezentujących szerokie spektrum ideologiczne, a także opinii publicznej, oczekującej uszanowania wyników wyborów oraz budowania „nowej Japonii” nie mogło zostać zignorowane, tak więc Naczelné Dowództwo nakazało Shideharze wycofanie się, co nastąpiło 22 kwietnia 1946 roku. Hatoyama nie był jednak, w opinii Amerykanów, odpowiednim kandydatem

⁴⁵ M. Gayn, *Dziennik japoński*, tłum. K. Bleszyński, Warszawa 1954 (oryg. 1948), s. 182–184.

⁴⁶ I. Hatoyama, *Hatoyama Ichirō kaikoroku*, s. 44–45.

⁴⁷ Idem, *Watashi no jijoden*, Tōkyō 1951, s. 333–335.

⁴⁸ N. Kojima, *Kōwa jōyaku*, t. 1, Tōkyō 1997, s. 387–391.

na premiera. Zaniepokojenie i niechęć budziła „nadmierna gadatliwość” oraz buta, która w dużym stopniu wynikała z przekonania, że problem odpowiedzialności za wojnę właściwie go nie dotyczy⁴⁹. Tymczasem politolog Hanai Hitoshi zauważa, że Hatoyama, który od 1915 roku dysponował mandatem poselskim wraz z innymi członkami partii zbyt pochłoniętymi rozgrywkami o wpływy, *de facto* ułatwił klice wojskowej przejęcie rządów. Nie mówiąc o tym, że po 1943 roku wycofał się z polityki, uznając, że uczynił już wszystko, co było możliwe⁵⁰.

W opinii historyka, Masudy Hiroshiego, odsunięcie Hatoyamy miało być przede wszystkim nauczką (*miseshime*) dla tych, którzy próbowali kwestionować decyzje MacArthura⁵¹. Przyczyniła się również do tego rywalizacja pomiędzy Sekcją Rządową a Wydziałem G-2, który zgadzał się z opinią Hatoyamy i współpracował z byłymi oficerami Armii Cesarskiej, stacjonującymi w czasie wojny w Mandżurii w celu pozyskania informacji wywiadowczych na temat ZSRR. Dodatkowym czynnikiem były konflikty personalne. Minister spraw wewnętrznych, Mitsuchi Chūzō, mający szanse zastąpić Shideharę na stanowisku premiera, zataił ekspertyzy, z których wynikało, że nie ma powodu do objęcia Hatoyamy czystką. Obciążające dowody starał się poza tym dostarczyć inny współpracownik Shidehary, Narahashi. Ostatecznie jako główne przewinienie Hatoyamy wskazano pominięcie informacji o książce *Sekai no kao* w kwestionariuszu weryfikacyjnym⁵².

„Beneficjentem” czystki okazał się Yoshida Shigeru – doświadczony dyplomata, nie dysponujący jednak zapleczem partyjnym, które pozwoliłoby mu ubiegać się o fotel premiera. Jak cynicznie przyznawał we wspomnieniach opublikowanych w latach 60., w pewien sposób przyczynił się do czystki Hatoyamy, popierając projekt ligi antykomunistycznej⁵³. Początkowo odrzucił propozycję Hatoyamy, nie widząc siebie w roli szefa rządu, podobnie zresztą jak wiele osób z jego otoczenia oraz członków JPL. Przyjrzyjmy się zatem życiorysowi Yoshidy, który w początkach lat 20. jako młody pracownik MSZ, krytykował ustalenia konferencji waszyngtońskiej (w sprawie ograniczenia rozbudowy floty). Pełniąc obowiązki konsula generalnego w Tiencinie, a następnie Mukdenie (1922–1928), Yoshida z niepokojem obserwował nasilanie się nastrojów nacjonalistycznych w Chinach, wskazując, że inspiratorami antyjapońskich wystąpień byli komuniści. Głosił potrzebę współpracy z krajami zachodnimi, w tym wspólnych działań przeciwko Chinom. Wypowiedzi te nie tylko pozostawały w sprzeczności z kierunkiem polityki przyjętym w tym czasie przez Shideharę, ale były uznawane za radykalne nawet przez koła wojskowe⁵⁴. W latach 1928–1931 Yoshida sprawował funkcję wiceministra spraw zagranicznych (i na ten okres przypada początek jego znajomości z Hatoyamą). W okresie 1936–1938

---

⁴⁹ Shiryō. *Nihon gendaishi*, t. 1, red. Shiryō Nihon Gendaishi Henshū Iinkai, Tōkyō 1981, s. 306–309.

⁵⁰ H. Hanai, *Sengo Nihon o kizuita saishotachi*, Tōkyō 1996, s. 59–77.

⁵¹ H. Masuda, *Kōshoku tsuihō*, Tōkyō 1998, s. 58–61.

⁵² Ibidem, s. 38–42.

⁵³ S. Yoshida, op. cit., s. 164–165.

⁵⁴ J.W. Dower, *Empire and Aftermath: Yoshida Shigeru and the Japanese Experience, 1878–1954*, Cambridge 1988, s. 58–63.

pełnił rolę ambasadora Japonii w Londynie. Chociaż podkreślał znaczenie zrównoważonych kontaktów z krajami azjatyckimi i zachodnimi, uważał, że należy dążyć do ustanowienia japońskiej hegemonii w Azji i w tym celu zacieśniać współpracę z Wielką Brytanią oraz Stanami Zjednoczonymi, które podziwiał jako potęgi kolonialne. Wielu zachodnich dyplomatów odbierało go jako „zdeklarowanego imperialistę, którego od militarystów różniła jedynie taktyka”⁵⁵. Kiedy Japonia podpisała pakt trójstronny, Yoshida zwracał uwagę na niebezpieczeństwo „postawienia cesarza w równym rzędzie z Hitlerem i Mussolinim”⁵⁶. W 1942 roku zainicjował utworzenie nieformalnej grupy antywojennej (Yohansen), dążącej do odsunięcia od władzy Tōjō. W lutym 1945 roku współpracował z Konoe nad projektem memoriału skierowanego do cesarza w sprawie wcześniejszego zakończenia wojny, co przypłacił aresztem i prawdopodobnie ten właśnie fakt pozwolił mu uniknąć potem czystki.

Jako minister spraw zagranicznych (w gabinecie Higashikuniego, a następnie Shidehary) Yoshida pełnił rolę głównego pośrednika między japońskim rządem a władzami okupacyjnymi. Początkowo dał się poznać jako przeciwnik zasadniczych zmian w Konstytucji Meiji, mając jednak świadomość, że zaakceptowanie „macarthurowskiej Konstytucji” stanowi warunek ocalenia cesarza, stał się zagorzałym orędownikiem 9. artykułu. Wprawdzie odnosił się krytycznie do szeroko zakrojonej czystki, prowadzonej „w oparciu o arbitralne kryteria wynikające z niezrozumienia historii Japonii”⁵⁷, z drugiej jednak strony nieoficjalnie mówiło się o kategorii „Y”, jako że sam w ten sposób eliminował osoby niewygodne dla siebie. Yoshida doprowadził na przykład do rezygnacji z funkcji szefa Działu Politycznego Centralnego Powojennego Biura Łączności Sone Ekiego (który w późniejszych latach związał swoją karierę z partią socjalistyczną)⁵⁸. Przyczynił się poza tym do osłabienia konkurencyjnej PD. W trakcie kampanii wyborczej w 1947 roku nakaz wycofania się z działalności na forum publicznym otrzymał m.in. Narahashi, któremu zarzucono współpracę w latach 1939–1940 z wojskiem stacjonującym w Chinach Północnych (z czego czerpał duże korzyści materialne), a poza tym – działalność w Wydziale Informacyjnym podczas kampanii wyborczej w 1942 r. Nie uczestniczył on w tych wyborach jako „kandydat rekomendowany”, dzięki czemu uniknął czystki w jej początkowej fazie, co więcej – stanął na czele komisji weryfikującej innych działaczy.

Kontrowersje budził także przypadek ministra finansów Ishibashiego Tanzana. W raporcie sporządzonym w maju 1947 roku stwierdzono, że pismo „Tōyō Keizai Shinpō”, którego był redaktorem naczelnym, „popierało militarystów oraz imperializm ekonomiczny w Azji, głosiło pochwałę sojuszu Japonii z Niemcami, podsycalo wiarę w konieczność wojny z zachodnimi mocarstwami oraz przekonywało o potrzebie narzucenia totalitarnej kontroli nad społeczeństwem japońskim”. Zarzuty te wsparte zostały wyrwanymi z kontekstu cytatami z „Oriental Economist” (anglojęzycznego dwumiesięcznika wydawanego od 1934 roku przez tę samą redakcję). Zaledwie dwa miesiące wcześniej komisja weryfikacyjna wydała opinię, że nie ma

---

⁵⁵ Ibidem, s. 5–6.

⁵⁶ Ibidem, s. 121.

⁵⁷ S. Yoshida, op. cit., s. 148–149.

⁵⁸ H. Masuda, *Kōshoku tsuihō*, s. 275–276.

podstaw do usunięcia Ishibashiego ze stanowiska. W rzeczywistości w latach 30. należał on do nielicznej grupy osób otwarcie krytykujących militarizm i imperializm. Głosił niepopularne wówczas hasła dekolonizacji, wyrzeczenia się przez Japonię roszczeń wobec Mandżurii oraz Korei⁵⁹. Szczególną uwagę zwraca jego koncepcja „małej Japonii” (*shō Nihonshugi*), rozwijającej swój własny potencjał gospodarczy w oparciu o cztery główne wyspy jako przeciwstawienie ambicjom wielkomocarstwowym militarystów⁶⁰.

Faktycznym powodem wyeliminowania Ishibashiego był konflikt z personelem Sekcji Ekonomiczno-Naukowej (ESS) na tle polityki finansowej, w szczególności utrzymanie przez niego wypłat odszkodowań za straty poniesione w czasie wojny przez przedsiębiorstwa realizujące zamówienia rządowe, a także dążenie do zmniejszenia obciążenia krajowej gospodarki wydatkami związanymi z utrzymaniem wojsk okupacyjnych. Warto zauważyć, że Ishibashi zasadniczo popierał kierunek reform okupacyjnych, krytykował jedynie ich radykalizm w sferze społecznej i ekonomicznej⁶¹. Zyskiwał też coraz większe poparcie w partii, co może tłumaczyć brak zaangażowania Yoshidy w obronę członka własnego gabinetu, postrzegał go bowiem jako rywala⁶². Yoshida wyjaśniał po latach, że ustanowiona w tym czasie Komisja Apelacyjna nie była uprawniona do rozpatrywania wniosków odwoławczych w przypadku osób odsuwanych od pełnienia funkcji publicznych na podstawie „specjalnego memorandum” sztabu okupacyjnego⁶³.

Na początku marca 1947 roku, a więc cztery miesiące po uchwaleniu nowej Konstytucji zawierającej zapis dotyczący równouprawnienia płci (art. 14), zakaz pełnienia funkcji publicznych osiągnął wieloletnią działaczkę feministyczną, Ichikawę Fusae. Po zakończeniu wojny Ichikawa, jako przewodnicząca Ligi Kobiet Nowej Japonii (Shin Nihon Fujin Dōmei), kontynuowała działalność w ruchu na rzecz praw kobiet, występując z odczytami i publikując artykuły w największych dziennikach: „Yomiuri”, „Asahi”, „Mainichi”. We wrześniu 1946 roku przeszła pomyślnie proces weryfikacji, dołączając do zarządu stacji nadawczej NHK. Ponowny wniosek w tej sprawie złożyła w lutym 1947 roku w związku z zamiarem ubiegania się o mandat w izbie wyższej. Centralna Komisja zadecydowała jednak, że Ichikawa jako członek zarządu Patriotycznego Stowarzyszenia Słowa Wielkiej Japonii (Dai Nihon Genron Hōkokukai) podpada pod kategorię C. Choć przed wojną Ichikawa wielokrotnie wyrażała sprzeciw wobec działań japońskiej armii, w 1937 roku wraz z wybuchem wojny japońsko-chińskiej stanęła wobec dylematu: zrezygnować z działalności czy nadal głosić poglądy, za które trafiłaby do więzienia. Postanowiła wówczas do pewnego stopnia współpracować z rządem, zabiegając o prawo kobiet do głosu. Wierzyła, że jako aktywistka opowiadająca się za wolnością i demokracją nie zostanie przez siły okupacyjne uznana za „element niepożądany”. Wśród osób objętych czystką znalazło się zaledwie kilka kobiet, co wynikało z faktu, że niewiele

⁵⁹ Jiang Keshi, *Sengo shoki no Ishibashi Tanzan shisō*, „Rekishigaku Kenkyū” 1993, nr 11, s. 47.

⁶⁰ *Shō Nihonshugi. Ishibashi Tanzan gaikō ronshū, 1913–1967*, red. H. Masuda, Tōkyō 1990.

⁶¹ H. Masuda, *Kōshoku tsuihō*, s. 67–161.

⁶² J.W. Dower, op. cit., s. 554.

⁶³ S. Yoshida, op. cit., s. 164–165.

pełniło ważniejsze funkcje publiczne. Ichikawa była jedyną kobietą w 37-osobowym zarządzie Stowarzyszenia Słowa i pierwszą, która otrzymała nakaz wycofania się z życia publicznego. Choć strona japońska wyrażała wątpliwość, czy w przypadku Ichikawy nakaz ten jest słuszny (pod petycją w jej sprawie podpisało się ponad 170 000 osób, interweniował także premier Katayama), sztab okupacyjny pozostawał nieugięty. Jak stwierdził major Jack P. Napier (GS): „równość płci odnosiła się zarówno do praw, jak i konsekwencji karnych”⁶⁴.

Wiele wątpliwości wzbudzały ponadto procedury zastosowane w styczniu 1948 roku w stosunku do Hirano Rikizō – członka prawego skrzydła JPS, założyciela Ogólnokrajowego Związku Zawodowego Rolników, ministra rolnictwa w rządzie Katayamy. Oficjalnie Hirano zarzucono pominięcie w kwestionariuszu osobowym istotnych szczegółów dotyczących roli, jaką odegrał w przedwojennym ruchu rolników oraz Japońskiej Partii Narodowo-Socjalistycznej (Nihon Kokka Shakaitō). Czystce podlegał on również jako członek i redaktor pisma Stowarzyszenia Drogi Cesarskiej (Kōdōkai), dodanego do „czarnej listy” pod koniec 1947 roku. W praktyce decydującym czynnikiem były tu naciski ze strony Sekcji Rządowej wywierane na komisję weryfikacyjną⁶⁵. O arbitralnym charakterze czystki świadczył też fakt, że ominęła ona innego członka gabinetu Katayamy, ministra edukacji, Morito Tatsuo, który w 1941 roku w książce na temat niemieckiego frontu robotniczego chwalał nazistowskie metody wykorzystania siły roboczej. Morito był współzałożycielem SPJ i podobnie jak inni członkowie prawego skrzydła tej partii (Nishio, Hirano) zdecydowanie sprzeciwiał się współpracy z komunistami, co uniemożliwiło w 1946 roku konsolidację lewicy. Potencjał w zakresie współdziałania na polu „powstrzymywania komunizmu” stawał się w tym czasie (podobnie jak w Niemczech) jednym z kluczowych – z punktu widzenia amerykańskich władz okupacyjnych – kryteriów oceny poszczególnych polityków.

„KURS ZWROTNY”

W związku z nasilającym się konfliktem zimnowojennym w 1948 roku względy strategiczne zaczęły górować nad dotychczasowym dążeniem Waszyngtonu do demilitaryzacji i demokratyzacji Japonii. Za priorytet uznano odbudowę gospodarczą i uczynienie z Japonii „bastionu antykomunistycznego”. W październiku tego roku Rada Obrony Narodowej Stanów Zjednoczonych, bazując na raporcie Kennana, wydała tajne rozporządzenie (NSC 13/2), przewidujące m.in. zwiększenie udziału

---

⁶⁴ Ichikawa Fusae *no gensetsu to katsudō. Nenpyō de kenshō suru kōshoku tsuihō, 1937–1950*, red. Ichikawa Fusae Kinenkai, Tōkyō 2013.

⁶⁵ H. Baerwald, op. cit., s. 54–56; H. Masuda, *Hirano Rikizō no kōshoku tsuihō*, „Hōgaku Kenkyū” 1994, nr 11, s. 25–91.

w japońskich władzach środowisk konserwatywnych⁶⁶. Oskarżenia o udział w aferze korupcyjnej doprowadziły w tym czasie rząd Ashidy do upadku, zaś funkcję szefa rządu i resortu spraw zagranicznych objął ponownie Yoshida, który ugruntował swoją pozycję, przyciągając do partii innych byłych urzędników (w tym Ikedę Hayato oraz Satō Eisaku).

W grudniu 1948 roku zakończył działalność Trybunał Tokijski. Dzięki zabiegom MacArthura skłaniającego się ku opinii znawców problematyki japońskiej, iż ocalenie monarchii usprawni politykę okupacyjną, cesarz Hirohito ostatecznie został wyłączony z procesu, zaś główne ostrze krytyki skierowano na militarystów, którzy „oszukali zarówno naród, jak i samego cesarza”. Na karę śmierci skazano siedmiu oskarżonych, w tym Tōjō, pozostałych – na kary więzienia. W odróżnieniu od procesu norymberskiego nikogo nie uniewinniono, aczkolwiek nie dostarczono dowodów, że zbrodnie popełniane przez armię japońską były częścią planowej polityki władz⁶⁷. Dalsze procesy osób przebywających w więzieniu śledczym w Sugamo (Tokio) zostały zaniechane. Na wolności znaleźli się m.in. członkowie rządu Tōjō, w tym minister spraw wewnętrznych Andō Saburō, minister ds. Wielkiej Azji Wschodniej Aoki Kazuo, minister sprawiedliwości Iwamura Michiyo oraz minister przemysłu i handlu Kishi Nobusuke, jak również prawicowscy ekstremiści – Sasakawa Ryōichi oraz Kodama Yoshio, którzy w kolejnych dekadach odegrali kluczową rolę w świecie polityki i finansów jako tzw. *kuromaku* (szare eminencje).

Wybory do Izby Reprezentantów przeprowadzone w styczniu 1949 roku zapewniły ugrupowaniu Yoshidy bezwzględną większość. Tuż po ogłoszeniu wyników do wycofania się z działalności na forum publicznym zmuszono Matsumoto Jiichirō, który od kwietnia 1947 roku pełnił funkcję wicemarszałka Izby Radców (z ramienia SPJ). Jako „poseł rekomendowany” do parlamentu w 1942 roku, Matsumoto podlegał czystce już na wcześniejszych etapach, jednak decyzja w tej sprawie została cofnięta dzięki interwencji Kadesa, który uważał go za „prawdziwego demokratę”, przede wszystkim z racji jego zaangażowania w zwalczanie dyskryminacji społeczności *burakumin*. Na fali reform okupacyjnych popularność Matsumoto jako rzecznika praw obywatelskich rosła, natomiast zaniepokojenie władz budził manifestowany przez niego krytycyzm wobec systemu cesarskiego. Przykładowo w styczniu 1948 roku zlekceważył on rytuał oddawania pokłonu monarsze podczas inauguracyjnej sesji w izbie wyższej. Z kolei po ogłoszeniu wyroku Trybunału Tokijskiego stwierdził w wywiadzie dla dziennika „Asahi”, iż „uważa za dziwne, że cesarz, dysponujący uprawnieniami umożliwiającymi powstrzymanie wojny, która zresztą została wypowiedziana w jego imieniu, uniknął jakiegokolwiek odpowiedzialności”. Jego zdaniem

---

⁶⁶ „Report by the Director of the Policy Planning Staff”, 25 III 1948, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v06/d519> [dostęp: 20 VII 2021 r.].

⁶⁷ Więcej na ten temat: K. Starecka, *Japonia wobec werdyktu Trybunału Tokijskiego* [w:] *Wina i kara. Społeczeństwa wobec rozliczeń zbrodni popełnionych przez reżimy totalitarne w latach 1939–1956*, red. P. Pleskot, Warszawa 2015, s. 469–489.

pozostawienie takiego cesarza na tronie i uznanie go za symbol państwa było wręcz „niebezpieczne”⁶⁸.

Wniosek o objęcie czystką Matsumoto, argumentowany jego rolą w stowarzyszeniu patriotycznym Daiwa Hōkokukai (w rzeczywistości marginalną czy wręcz obstrukcyjną), złożono jeszcze przed wyborami. Politycy z otoczenia Yoshidy, zarzucając Matsumoto głoszenie „niepożądanych doktryn”, takich jak walka klasowa, liczyli, że ujawnienie jego powiązań z ultranacjonalistami osłabi środowiska lewicowe. Baerwald zwracał wtedy uwagę, że ukaranie tego działacza może przynieść efekt odwrotny do zamierzonego, i zalecał wstrzymanie się z podjęciem kroków w tej sprawie przynajmniej do momentu zakończenia kampanii wyborczej. I rzeczywiście – wykluczenie Matsumoto spowodowało burzliwe protesty, w których uczestniczyło ponad 60 organizacji. Pod petycją wyrażającą sprzeciw wobec tej decyzji podpisało się ponad milion osób, w tym dwie trzecie członków parlamentu, środowiska *burakumin* oraz członkowie liczącej ponad 600 000 członków diaspory koreańskiej.

W tym czasie pod kierunkiem ekspertów amerykańskich przystąpiono do wdrażania radykalnego programu stabilizacji gospodarczej, obejmującego m.in. znaczną redukcję etatów w sektorze państwowym⁶⁹. Spodziewając się nasilenia akcji protestacyjnych, 4 kwietnia 1949 roku rząd Yoshidy wydał *Rozporządzenie w sprawie kontroli stowarzyszeń (Dantaitō kiseirei)*, stanowiące rozszerzoną wersję edyktu cesarskiego z lutego 1946 roku. Delegalizacją zagrożone były odtąd nie tylko ugrupowania o charakterze ultraprawicowym, czy militarystycznym, ale wszystkie organizacje utrudniające realizację polityki okupacyjnej. Przystąpiono wówczas do sporządzenia rejestru członków poszczególnych ugrupowań politycznych, umożliwiającego m.in. wyluskanie komunistycznych aktywistów, a także „sympatyków” KPJ. Masowe zwolnienia nasiliły demonstracje w całym kraju. Dochodziło do starć z policją. W lipcu 1949 roku związkowcy zostali oskarżeni o zabójstwo ówczesnego prezesa kolei, a także akcje sabotażowe (m.in. doprowadzenie do wykolejenia kilku pociągów). Chociaż okoliczności tych wydarzeń ostatecznie nie wyjaśniono (przyпуска się, że miały charakter prowokacji ze strony Wydziału G-2), radykalni działacze zostali zdyskredytowani w oczach opinii publicznej. We wrześniu rozwiązano organizacje zrzeszające mniejszość koreańską, w tym Choryōn, jak również oddział w Shinjuku (Tokio) i komórki KPJ w zakładach graficznych Dai Nihon Insatsu oraz wytwórni filmowej Tōhō. Z drugiej strony, w styczniu 1950 roku japońscy komuniści zostali ostro skrytykowani przez Kominform za chybiony program „pokojoyej rewolucji pod auspicjami władz okupacyjnych”⁷⁰.

Do połowy 1950 roku wymówienia wręczono ponad 240 000 pracowników sektora państwowego (ok. 15%), natomiast w prywatnych przedsiębiorstwach zwolniono w tym czasie około 430 000 osób, przy czym w pierwszej kolejności zwalniani byli działacze komunistyczni. Upolitycznione decyzje w sferze zatrudnienia odbierano jako naruszenie praw obywatelskich zawartych w powojennej Konstytucji. 3 maja,

⁶⁸ I. Neary, *The Buraku Issue and Modern Japan: The Career of Matsumoto Jiichiro*, London 2009, s. 151–152.

⁶⁹ J. Masumi, *Sengo seiji 1945–1955*, t. 2, Tōkyō 1991, s. 349–350.

⁷⁰ *Shiryō. Sengo nijūnenshi*, t. 1, red. K. Tsuji, Tōkyō 1966, s. 407–408.

w rocznicę wejścia w życie nowej ustawy zasadniczej, MacArthur wygłosił przemówienie, w którym nie wahał się już wskazać na konieczność delegalizacji partii komunistycznej, która „porzuciła pozory służenia słusznej sprawie” i „wybrała rolę satelity grabieżczej siły”⁷¹. Wypowiedź ta zaogniła atmosferę wiecu zorganizowanego przez KPJ 30 maja na placu przed Pałacem Cesarskim. Doszło wówczas do ataku na kilku funkcjonariuszy sił okupacyjnych. Tydzień później Naczelne Dowództwo zażądało od rządu Yoshidy objęcia czystką 24 członków kierownictwa KPJ, a ponadto – 17 pracowników redakcji gazety partyjnej „Akahata”. Jak podkreślano: „tatyka stosowana przez komunistów nasuwała nieodparte skojarzenia z metodami, jakimi posługiwali się wcześniej militaryści, oszukując i sprowadzając na złą drogę japoński naród, i jeśli zdołaliby osiągnąć swoje cele, niewątpliwie spowodowałyby to w Japonii jeszcze większą katastrofę”⁷². Redukowanie wpływów radykalnej lewicy związane było także z przygotowaniami Waszyngtonu do podpisania traktatu pokojowego z Japonią (który ostatecznie zawarto z wyłączeniem państw bloku wschodniego).

Po wybuchu wojny koreańskiej przystąpiono już otwarcie do „czystki czerwonych” (*red purge*; jap. *aka tsuihō*)⁷³. W początkach lipca 1950 roku administracja Yoshidy wydała zakaz działalności publicznej w stosunku do 9 członków kierownictwa KPJ, w tym Tokudy Kyūichiego oraz Nosaki Sanzō. Pominięcie innych czołowych działaczy tej partii (m.in. Miyamoto Kenjiego) przyczyniło się do jej rozłam. Grupa Tokudy wyjechała do Pekinu, zapowiadając przygotowania do zbrojnej rewolucji⁷⁴. Do rozwiązania KPJ, liczącej w tym czasie ponad 108 000 członków⁷⁵, ostatecznie nie doszło (zasadniczo ze względu na zapis w Konstytucji, gwarantujący prawo do zrzeszania się). W wyniku czystki partia ta utraciła 29 deputowanych, zaś dominującą rolę w ruchu związkowym przejęli umiarkowani socjaliści. Ogółem w latach 1949–1951 z instytucji publicznych, oświatowych, agencji informacyjnych, a także prywatnych przedsiębiorstw usunięto 27 300 aktywnych działaczy komunistycznych i związkowych⁷⁶. Poza tym od połowy 1950 roku do końca okupacji obowiązywał zakaz wydawania gazety „Akahata”.

Jednocześnie zaczęto cofać ograniczenia działalności na forum publicznym w stosunku do „starej gwardii”. W połowie października pozytywnie rozpatrzono wnioski odwoławcze w sprawie ponad 10 000 osób. Za złagodzeniem czystki opowiedział się także generał Matthew Ridgway, który w kwietniu 1951 roku zastąpił MacArthura. W okresie od czerwca 1951 roku do kwietnia 1952 roku z ograniczeń czystki (w 127 turach) zwolniono 195 205 osób, a po zakończeniu okupacji – pozostałe

⁷¹ R. Finn, *Winners in Peace: MacArthur, Yoshida and Postwar Japan*, Oxford 1992, s. 232.

⁷² „Douglas MacArthur’s Letter to Prime Minister”, 6 VI 1950 r., www.ndl.go.jp/modern/e/img_r/M009/M009-001r.html [dostęp: 25 VIII 2021 r.].

⁷³ E. Takemae, op. cit., s. 476–485.

⁷⁴ J. Masumi, op. cit., t. 2, s. 395–397.

⁷⁵ Dla porównania: rejestry JPS wykazywały w tym czasie ok. 96 000 członków, PL – ok. 70 000 członków, PD – ponad 20 000. Zob. R.A. Scalapino, *Japan: Between Traditionalism and Democracy* [w:] *Modern Political Parties: Approaches to Comparative Politics*, ed. S. Neumann, Chicago 1958, s. 345.

⁷⁶ T. Hirata, *Reddo pāji no shiteki kenkyū*, Tōkyō 2002, s. 22.

6000⁷⁷. Do 1956 roku uwolniono wszystkie osoby skazane na więzienie przez Trybunał Tokijski.

ZAPORA PRZECIWKO REWIZJI PACYFISTYCZNEJ KONSTYTUCJI

Reformy okupacyjne, w tym czystka, były przeprowadzane za pośrednictwem japońskich urzędników, jednak w pojedynczych przypadkach, poczynając od sprawy Hatoyamy, decyzje o odsunięciu danej osoby na „boczny tor” podejmowało bezpośrednio Naczelne Dowództwo. W praktyce pracownicy niższych szczebli zastępowali na stanowiskach swoich zwierzchników, co zaowocowało odmłodzeniem kadr. Zwrot w polityce Stanów Zjednoczonych wobec Japonii, spowodowany narastającym konfliktem zimnowojennym, zaważył w istotnym stopniu na implementacji deklaracji poczdamskiej w sprawie całkowitego wyeliminowania z życia publicznego przedwojennych dygnitarzy, dowódców wojskowych, działaczy organizacji nacjonalistycznych, a także pracowników administracji państwowej, mediów, oświaty oraz przedsiębiorców zaangażowanych w realizację polityki ekspansji. W krótkim czasie japońscy konserwatyści zaczęli być postrzegani przez Waszyngton jako potencjalni sprzymierzeńcy. Jednocześnie pod hasłem zwalczania tendencji antydemokratycznych przystąpiono do eliminowania działaczy komunistycznych.

Po zakończeniu okupacji doszło do rywalizacji o wpływy polityczne pomiędzy grupą zawodowych polityków powracających na scenę polityczną a biurokratami, którzy przejęli ich stanowiska. Wbrew umowie, Yoshida nie zrezygnował z funkcji przewodniczącego Partii Liberalnej po powrocie Hatoyamy (w sierpniu 1951 roku). W tej sytuacji Hatoyama wraz z Kōno, Mikim i innymi byłymi członkami tego ugrupowania utworzyli w 1954 roku opozycyjną Japońską Partię Demokratyczną (Nihon Minshūtō; JPD). W wyniku czystki na japońskiej scenie politycznej wykrystalizowały się trzy liczące się środowiska: (1) socjalistów, postrzeganych w początkowej fazie okupacji jako główne siły demokratyczne, (2) biurokratów (*kanryōha*), nadzorujących przebieg reform, (3) zawodowych polityków (*tōjinha*) z przedwojennym stażem czasowo odsuniętych od działalności publicznej.

Jak zaznaczono, jednym z celów czystki było wyłonienie siły politycznej gotowej przegłosować i aktywnie bronić nowej Konstytucji, zawierającej zapis dotyczący wyrzeczenia się przez Japonię wojny. Taką grupą okazali się socjaliści. Umiarkowana lewica, związki zawodowe oraz znaczna część społeczeństwa poparła pacyfistyczną Konstytucję, sprzeciwiając się jakiegokolwiek formie zbrojeń. Japonia miała w ten sposób pełnić rolę neutralnej „trzeciej siły, łagodzącej napięte stosunki Wschód–Zachód”. Przeciwnikami zbrojeń byli również „pragmatycy” skupieni wokół Yoshidy. Zasłaniając się pacyfistyczną klauzulą oraz koniecznością odbudowy gospodarki, starali się oni opóźnić proces remilitaryzacji (zainicjowany w czasie wojny koreańskiej) i zminimalizować koszty zaangażowania Japonii w konflikt zimnowojenny.

⁷⁷ *Gendai Nihon seijishi*, red. Sengo Nihon Seijishi Kenkyūkai, Kyōto 1990, s. 41.

Z kolei politycy tacy jak Hatoyama czy Kishi Nobusuke (a współcześnie m.in. jego wnuk, Abe Shinzō – premier w latach 2006–2007, 2012–2020), uważali, że należy jasno sformułować prawo Japonii do obrony. Krytycznie oceniali również warunki traktatu pokojowego oraz japońsko-amerykańskiego układu o bezpieczeństwie podpisanych we wrześniu 1951 roku w San Francisco przez Yoshidę.

Zintensyfikowanie działań na rzecz rewizji 9. artykułu po przejściu w 1954 roku steru rządów przez Hatoyamę skłoniło socjalistów do przewyciężenia rozłamu (na tle różnicy zdań w kwestii porozumień z San Francisco). Rok później w związku ze zjednoczeniem SPJ, pomimo silnych antagonizmów doszło do połączenia dwóch głównych ugrupowań konserwatywnych i utworzenia Partii Liberalno-Demokratycznej (Jiyū Minshutō). Partia ta zdominowała japońską scenę polityczną aż po czasy współczesne, aczkolwiek nie zdołała zdobyć wystarczającego poparcia dla wprowadzenia zmian w powojennej ustawie zasadniczej, tym bardziej, że przez kolejne dekady utrzymywał się podział na zwolenników „doktryny Yoshidy” i linii Hatoyamy.

BIBLIOGRAFIA

Dokumenty źródłowe

- Political Reorientation of Japan: September 1945 to September 1948*, t. 1–2, Washington 1949.
- Shiryō. *Nihon gendaishi* [Współczesna historia Japonii w źródłach], t. 1, red. Shiryō Nihon Gendaishi Henshū Iinkai, Tōkyō 1981.
- Kakurei 68-gō* (Rozporządzenie rządu nr 68), <https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=320M30000001068> [dostęp: 15 VII 2021 r.].
- Kanpō* [Dziennik ustaw], 28 II 1946, <https://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/2962244/1> [dostęp: 20 VII 2021 r.].
- Kanpō* [Dziennik ustaw], 4 I 1947, <https://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/2962504/4> [dostęp: 20 VII 2021 r.].
- „Report by the Director of the Policy Planning Staff”, 25 III 1948, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v06/d519> [dostęp: 20 VII 2021 r.].
- „Douglas MacArthur’s Letter to Prime Minister”, 6 VI 1950, www.ndl.go.jp/modern/e/img_r/M009/M009-001r.html [dostęp: 25 VIII 2021 r.].

Literatura wspomnieniowa

- Kennan G.F., *Memoirs, 1925–1950*, Boston 1967.
- Gayn M., *Dziennik japoński*, tłum. K. Bleszyński, Warszawa 1954.
- Hatoyama I., *Hatoyama Ichirō kaikoroku* [Wspomnienia Hatoyamy Ichirō], Tōkyō 1957.
- Hatoyama I., *Watashi no jijoden* [Autobiografia], Tōkyō 1951.
- Hatoyama Ichirō – Kaoru nikki* [Dzienniki Hatoyamy Ichirō i Kaoru], t. 1, red. T. Itō, Y. Suetake, Tōkyō 1999.

- Wildes H.E., *Typhoon in Tokyo: The Occupation and Its Aftermath*, New York 1954.
 Yoshida S., *The Yoshida memories*, London 1961.
Zoku Shigemitsu Mamoru shuki [Dzienniki Shigemitsu Mamoru – kontynuacja], red. Y. Watanabe, T. Itō, Tōkyō 1988.

Opracowania

- Baerwald H., *The Purge of Japanese Leaders under Occupation*, Berkeley 1959.
 Dower J.W., *Empire and Aftermath: Yoshida Shigeru and the Japanese Experience, 1878–1954*, Cambridge 1988.
 Finn R., *Winners in Peace: MacArthur, Yoshida and Postwar Japan*, Oxford 1992.
Gendai Nihon seijishi [Historia polityczna współczesnej Japonii], red. Sengo Nihon Seijishi Kenkyūkai, Kyōto 1990.
Gikai seidō nanajūnenshi [70 lat parlamentaryzmu], red. Shūgin Sangiin, t. 2, Tōkyō 1961.
 Greiner B., *Suppressed Terror: History and Perception of Soviet Special Camps in Germany*, Lanham 2014.
 Hanai H., *Sengo Nihon o kizuita saishotachi* [Premierzy, którzy ukształtowali powojenną Japonię], Tōkyō 1996.
 Hirata T., *Reddo pāji no shiteki kenkyū* [Badania historyczne nad czystką czerwonych], Tōkyō 2002.
Ichikawa Fusae no gensetsu to katsudō. Nenpyō de kenshō suru kōshoku tsuihō 1937–1950 [Wypowiedzi i działalność Ichikawy Fusae. Chronologia czystki politycznej, 1937–1950], red. Ichikawa Fusae Kinenkai, Tōkyō 2013.
 Ishikawa M., Yamaguchi J., *Sengo seijishi* [Powojenna historia polityczna], Tōkyō 2021.
 Itō T., „*Jiyūshugisha*’ *Hatoyama Ichirō* [‘Liberał’ Hatoyama Ichirō], „*Nenpō. Kindai Nihon Kenkyū*” 1982, nr 4, s. 51–81.
 Jiang Keshi, *Sengo shoki no Ishibashi Tanzan shisō* [Poglądy Ishibashiego Tanzana we wczesnym okresie powojennym], „*Rekishigaku Kenkyū*” 1993, nr 11, s. 47–62.
 Kojima N., *Kōwa jōyaku* [Traktat pokojowy], t. 1, Tōkyō 1997.
Kokusei senkyo to seitō seiji [Wybory do parlamentu i rządu partyjne], red. M. Soma, Tōkyō 1977.
 Masuda H., *Hirano Rikizō no kōshoku tsuihō* [Odsunięcie z urzędu Hirano Rikizō], „*Hōgaku Kenkyū*” 1994, nr 11, s. 25–91.
 Masuda H., *Kōshoku tsuihō. Sandai seiji pāji no kenkyū* [Czystka polityczna. Studium trzech najgłośniejszych przypadków], Tōkyō 1996.
 Masuda H., *Seijika tsuihō* [Czystka polityków], Tōkyō 2001.
 Masumi J., *Sengo seiji 1945–1955* [Powojenna polityka, 1945–1955], t. 2, Tōkyō 1991.
 Montgomery J., *Forced to be Free: The Artificial Revolution of Germany and Japan*, Chicago 1957.
 Neary I., *The Buraku Issue and Modern Japan: The Career of Matsumoto Jiichiro*, London 2009.
 Nishi T., *Unconditional Democracy: Education and Policy in Occupied Japan, 1945–1952*, Stanford 1982.
 Scalapino R.A., *Japan: Between Traditionalism and Democracy* [w:] *Modern Political Parties: Approaches to Comparative Politics*, ed. S. Neumann, Chicago 1958, s. 305–354.
Shiryō. Sengo nijūnenshi [20 lat powojennych w źródłach], t. 1, red. K. Tsuji, Tōkyō 1966.

- Shō Nihonshugi. Ishibashi Tanzan gaikō ronshū, 1913–1967* [Koncepcja „małej Japonii”. Rozprawy o dyplomacji Ishibashiego Tanzana, 1913–1967], red. H. Masuda, Tōkyō 1990.
- Starecka K., *Geneza systemu cesarza-symbolu* [w:] *Z chryzantemą w herbie*, red. U. Mach-Bryson, A. Zalewska, Warszawa 2014, s. 49–92
- Starecka K., *Japonia wobec werdyktu Trybunału Tokijskiego* [w:] *Wina i kara. Społeczeństwa wobec rozliczeń zbrodni popełnionych przez reżimy totalitarne w latach 1939–1956*, red. P. Pleskot, Warszawa 2015, s. 469–489.
- Takemae E., *Allied Occupation of Japan*, New York 2003.